

s kvantitativním výzkumem i Hynek Jeřábek, jehož téma skýtá jisté riziko, že se může jednat o určitý „akademický knockout“, který studenta spíše odradí, než motivuje. K tomu zde nedošlo a text, i když náročnější, nakonec nabízí velmi dobrou úvodní sondu do problematiky. Další dva příspěvky v této části pak vyvolají řadu otázek. Text Karla Kouby o QCA analýze je zcela jistě kvalitní a erudovaný, ale vzbuzuje neodbytný dojem, že se celé knize jaksi vymyká a je určen spíše jiné cílové skupině než čtenářům předkládané knihy. Ale pokud s ním cílová skupina nebude mít problém, tak je to jediné dobrá zpráva a indikátor toho, že úroveň studentů roste. Stejným problémem trpí i text Tomáše Lebedy, který je ale problematický zejména z hlediska zařazení. Ten se pokouší o uvedení do problematiky matematických metod sloužících k měření a analýze stranických a volebních systémů. Téma je to zcela jistě důležité, ale v tomto případě již velmi konkrétní a specificky zaměřené, navíc v knize zařazené na místo, kde čtenář ještě nečetl kapitoly o volebních a stranických systémech. To považuji za největší didaktickou chybu recenzovaného textu. Takto se jedná o velmi erudovaný text, který ale nemá nutnou oporu v předporozumění některým důležitým tématům, čímž se může odcizit některým čtenářům, kteří se k němu následně musejí vracet.

A to právě až po prostudování čtvrté části, která otevírá klasická témata politologie. Lubomír Brokl se dívá na tematiku zájmů a zájmových skupin a snaží se poukázat na fakt, že nahrazování politických stran jinými aktéry zpravidla nevede ke zkvalitnění demokracie. Jeho argumentace je smysluplně podložena, přesvědčivá a velmi dobře srozumitelná. Další témata jsou opravdu velmi klasická, takže zde najdeme volební a stranické systémy, empirické teorie demokracie či demokratické a nedemokratické režimy. Překvapí jen dvojice textů od Miroslava Hrocha zabývající se problematikou národa. Autor se tematice věnuje

dlouhodobě a napsal k ní řadu textů, což se odráží i na kvalitě textu, který je bezesporu erudovaný, ale ptám se po důvodu jeho zařazení. Respektive: proč jsou tu dva texty na velmi úzce související témata?

Tyto otázky jsou ale marginální a rozhodně nijak nepoškozují celkový dojem z podařeného počínu na poli politické vědy. Ani jeden text není možné označit za problematický, právě naopak. Pověštinou mají vysokou didaktickou hodnotu a snaží se problematiku nastínit v celé své šíři, což umocňují seznamy doporučené literatury a kontrolní otázky, které jasně směřují čtenáře k tomu skutečně nejdůležitějšímu. Miroslav Novák měl ambiciózní cíl vytvořit komplexní učebnici. To se mu podařilo takřka beze zbytku. Nyní zbývá, aby si *Úvod do studia politiky* vydobyl své místo v knihovnách čtenářů, protože to je ta nejprůkaznější zkouška, které můžeme jakoukoli literaturu podrobit.

Petr Bláha

Petra Guasti, Jessie Hronešová, Zdenka Mansfeldová (eds.): *The Nexus between Democracy, Collective Identity Formation, and EU Enlargement*

Prague, Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic 2011, 193 s.

Co znamená Evropská unie a evropanství pro národní identitu? Existuje společná evropská identita, nebo jde jen o konstrukt bruselských elit? Představuje EU hrozbu naší identitě, nebo naopak výzvu a základ možných identit nových? Tyto a další otázky jsou dnes v laickém i odborném diskurzu velmi aktuální, což dokazuje množství především zahraničních publikací, konferencí a novinových článků na dané téma. Téma kolektivní identity a rozšiřování EU z pohledu zemí střední a východní Evropy bylo však nejen v českém prostoru poněkud opomíjeno. Situace se ovšem v poslední době zlepšuje. K tomu přispívá také

recenzovaná publikace zaměřená na středoevropský kontext kolektivních identit. Kniha přináší výsledky pětiletého mezinárodního projektu 6RP RECON (Reconstituting Democracy in Europe). Jednotlivé kapitoly byly částečně prezentovány na workshopu pořádaném Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i., 6.–7. 5. 2011.

Recenzovaná kniha nevychází z jedné teoretické či metodologické perspektivy, ale uplatňuje rozdílné metodologické a interpretační postupy při práci s vlastními i převzatými datovými zdroji (Světový výzkum hodnot, Evropský sociální výzkum, Eurobarometr, studie politických elit IntUne). V oblasti metodologie můžeme vyzdvihnout novátorské použití Q metodologie, která je variací na faktorovou analýzu. Hlavním teoretickým přínosem knihy a projektu RECON, ze kterého vychází, je konstrukce tří modelů demokracie. Jde o (1) *národní model* spojující demokracii s tradičním národním státem, kdy kolektivní identity jsou zakotveny historicky na národnostním principu. Na EU se pohlíží jako na utilitární společenství nezávislých států. Ve (2) *federálním modelu* demokracie představuje Evropská unie mnohonárodnostní federaci států. (3) *Kosmopolitní model* na rozdíl od dvou předchozích přesahuje hranice národních států. Je založen na univerzalitě lidských práv, globální solidaritě a celosvětové občanské společnosti. Národní identita v něm zcela nevymizela, není však dominantním faktorem. Autoři publikace pomocí těchto tří modelů zjišťují, zda respondenti vidí v EU spíše společenství národních států, nebo naopak zda cítí příslušnost k identitě celoevropské, případně zda je jejich identita tvořena lokálními, národními a celoevropskými prvky současně.

Kniha je přehledně členěna na dva tematické celky a dohromady obsahuje devět textů. První čtyři se zabývají Q metodologií, která je aplikována v případových studiích identity maďarských, německých a polských studentů. V první kapitole David Scully definuje kolektivní identitu

jako soubor subjektivních politických postojů, které má mnoho jedinců společně (s. 27). Srozumitelně vysvětluje Q metodologii, přičemž kromě výhod této metody poukazuje také na její limity (s. 32–34). Pomocí Q metodologie identifikuje vzorce společných identit polských, maďarských a německých vysokoškolských studentů a analyzuje, jak dalece odpovídají modelům demokracie projektu RECON (s. 36–38).

Erika Kurucz se zabývá formováním kolektivní identity maďarských studentů a identifikuje čtyři vzorce identit. V rámci výzkumu bylo provedeno čtyřicet rozhovorů, které sice tvoří statistickou analýzu, přesto však poskytují cenná kvalitativní data. Autorka dochází k závěru, že vedle demokraticko-liberální evropské identity a identity utilitárně instrumentální jsou u respondentů přítomny dva typy genderově orientovaného tradičního nacionalismu (s. 47–51). Toto zjištění koresponduje s výsledky studie „Hungarians and Europe ‘A Rather Strange Relationship’“ (M. Heller, B. Kriza. Pp. 155–205 in M. Góra, Z. Mach (eds.). *Collective Identity and Democracy: The Impact of EU Enlargement*. Oslo: ARENA 2010). Autorky zde pomocí čtyř focus group rozhovorů zkoumaly evropskou identitu maďarských respondentů. Lidé oceňovali svobodu cestování, evropské dotace (dle Eriky Kurucz utilitárně-instrumentální dimenze identity), ovšem stejně jako ve výzkumu Eriky Kurucz se i zde u podstatné části respondentů vyskytoval poměrně silný nacionalismus, strach z rozmělnění národní identity a ztráty suverenity.

Olga Brzezińska, Beata Czajkowska a David Skully zkoumají identitu polských studentů a jejich postoj k EU. Srovnávají postoje studentů prestižní polské vysoké školy – Jagellonské univerzity v Krakově – se studenty méně etablované Univerzity Marie Curie-Sklodowské v Lublině. Kombinací kvalitativních a kvantitativních metod zjistili mezi studenty čtyři vzorce identity: univerzalistický, tradicionalistický, pra-

gmatický a instrumentalistický (s. 61–65). Tyto čtyři faktory dále srovnávají s modelem RECON. Je přínosné, že v článku byly citovány části kvalitativních rozhovorů se studenty. Autoři zakončují stať tvrzením, že dochází k posunu polské identity z jednolitě ke smíšené (s. 75), což je trend vyskytující se i v dalších výzkumech mezi mladšími a vzdělanějšími polskými respondenty.

Hlavním přínosem textu Rosemarie Sackmann je přehledná operacionalizace konceptu kolektivní identity. Podle autorky jsou všichni Evropané potenciálními nositeli společné evropské identity (s. 78). Za nejdůležitější znaky kolektivní identity považuje: členství ve skupině, kolektivní představy o společenském řádu, pocit solidarity a povinnosti ke skupině, vzájemnou důvěru a hrdost na skupinu, společné plány do budoucna a sdílenou představu o minulosti (s. 79). Autorka se dále zabývá tím, co chápou běžní lidé pod pojmy Evropská unie a evropanství. Podle ní proevropsky smýšlející respondenti z řad studentů cítí odpovědnost za špatnou ekonomickou situaci jiných zemí, zejména pokud tato nerovnost vznikla na základě historické nespravedlivosti (s. 84). Nabízí se otázka, nakolik tuto deklarovanou solidaritu prověřila současná ekonomická krize. Co si mladí lidé především z nových členských zemí myslí např. o finanční pomoci Řecku? Výsledky by dnes nejspíš tak pozitivní nebyly. V literatuře se v této souvislosti objevuje obava respondentů z nových členských zemí, že ochota finančně pomáhat jejich státům by v případě možných finančních potíží nebyla ze strany EU tak výrazná jako pomoc Řecku, Irsku, Španělsku či Portugalsku.

Druhá část publikace srovnává identitu elit a masové veřejnosti, což je v politické sociologii reflektované téma. V teorii převládá názor (např. N. Fligstein. „Who Are the Europeans and How Does This Matter for Politics?“ Pp. 132–167 in J. Checkel, P. Katzenstein (eds.). *European*

Identity. Cambridge: Cambridge University Press 2009), že se Evropany cítí být především ti, kteří mají z EU největší prospěch. Jsou to zejména mladší lidé s vyššími příjmy a vzděláním, kteří umí více než jeden jazyk, nejčastěji manažeri, profesionálové ve svých oborech či studenti. Tomáš Lacina, další z autorů recenzované publikace, však dochází k jinému závěru – že kolektivní identita elit a masové veřejnosti je velmi podobná (s. 122–125), což je velmi zajímavé a překvapující zjištění. K tomuto závěru došel na základě analýzy dat z Eurobarometru a IntUne, kde porovnával evropskou identitu elit a mas podle regionů, států a EU jako celku.

Příspěvek Alexandry Sojky a Rafaela Vázqueze Garcíi srovnává vybrané typy elit z oblasti politiky, masových médií a odborů v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku. Elity svou identitu nejčastěji definují jako národní a evropskou zároveň. Téměř nikdo se necítí být výlučně Evropanem, aniž by zmínil identitu národní, avšak poměrně vysoké procento elit se považuje pouze za příslušníka svého národa, což koresponduje s výsledky obdobných průzkumů v zahraničí. V tomto ohledu nejtradičněji smýšlí české politické elity, kdy každý třetí oslovený politik svou identitu definuje výlučně na národním principu (s. 105–107).

Jacek H. Kołodziej se zabývá konceptem tzv. axiologické legitimizace v případě chování politických stran během voleb do Evropského parlamentu v roce 2009. Axiologickou legitimizaci definuje jako tendenci elit legitimizovat projekt Evropské unie poukazováním na univerzální hodnoty – např. na svobodu, lidskou důstojnost a demokracii (s. 130–131). Dále Kołodziej analyzuje vliv jednotlivých médií na proces evropeizace (s. 143–144). Ptá se, zda může být systém hodnot úspěšně implementován do společnosti. A pokud ano, jaká jsou důležitá pravidla a faktory pro tuto hodnotovou transformaci a co ovlivňuje již existující národní identitu.

Význam opožděné urbanizace pro polskou kolektivní identitu zkoumají ve svém textu Marcin Galent a Paweł Kubicki. Zavadějí termín urbanogentsia, který označuje vzdělanou městskou střední třídu, jež je významným hybatelem ve změně polské identity směrem k EU (s. 152–153). V Krakově, Vratislavi a Štětíně provedli téměř sto hloubkových rozhovorů. Hlavním zjištěním bylo, že zejména mladí vzdělaní lidé stále více inklinují k EU a jejich národní identita postupně ztrácí svůj výlučný charakter, je více fragmentovaná a globalizovaná (s. 164). To se shoduje s výsledky, které ve svém článku o univerzitních studentech prezentují Olga Brzezińska, Beata Czajkowska a David Skully.

V závěrečné kapitole Magdalena Góra a Zdzisław Mach nejdříve shrnují výsledky projektu RECON ve vztahu k problematice identity. Dále analyzují vztah mezi politickou složkou kolektivních identit v současné Evropě a demokratickou praxí. Autoři tvrdí, že si Evropská unie postupně vybudovala „institucionální nástroje na budování identity“, jako je evropské občanství a Evropský parlament, ve kterých participuje stále více lidí (s. 181). Závěry však nelze jednoznačně zobecnit, protože ve statistikách nalézáme odlišné údaje. Data z Euroskopu ukazují, že sice s rozšiřováním EU dochází k nárůstu počtu poslanců a oprávněných voličů do Evropského parlamentu, volební účast však od jeho založení v roce 1979 kontinuálně klesá. Posledních voleb v roce 2009 se v celé EU zúčastnilo jen 43% oprávněných voličů. V nových členských zemích je o eurovolby zájem ještě nižší, např. na Slovensku přišlo k volbám necelých 20% občanů, což je nejméně z celé EU. V souvislosti s tureckými aspiracemi na členství v EU se Góra a Mach zabývají tím, kde vlastně Evropa končí a kdo jsou významní druzí, se kterými se Evropané identifikují (s. 176–178). Touto otázkou se zabývají také jiní autoři, můžeme zmínit zajímavou studii „Turkey in Cosmopolis? Turkish Elite Perceptions of the European Project“

(N. Fisher Onar, M. Müftüler-Baç. Pp. 127–155 in M. Góra, Z. Mach (eds.). *Collective Identity and Democracy: The Impact of EU Enlargement*. Oslo: ARENA 2009), která se věnuje tureckým snahám o členství v EU z pohledu politické elity. Turecká elita, ač jinak názorově značně roztržštěná, je až na výjimky (náboženští a sekulární nacionalisté) jako celek velkým přívržencem vstupu do EU.

Hlavním tématem recenzované publikace bylo, zda existuje společná evropská identita a co se stane s národní identitou nových členských zemí pod vlivem vzrůstající evropské integrace z pohledu zemí střední a východní Evropy. Výzkumná otázka byla zvolena vhodně, protože bez společně sdílené evropské identity neexistuje ani trvalá legitimizace Evropské unie jako celku, proces hlubší integrace, případně finanční pomoc zemím eurozóny zasaženým ekonomickými problémy, což je dnes velmi aktuální téma. Jak poukazují např. Peter Katzenstein a Jeffrey Checkel („Conclusion – European Identity in Context.“ Pp. 213–227 in J. Checkel, P. Katzenstein (eds.). *European Identity*. Cambridge: Cambridge University Press 2010), musíme si uvědomit, že po dvou kolech rozšíření v letech 2004 a 2007 nebude Evropská unie stejná, jako bývala.

S výsledky obdobných projektů koresponduje fakt, že se část občanů obává, aby nebyli v EU občany druhého řádu a aby byl hlas jejich zemí dostatečně slyšet. Od států střední a východní Evropy nemůžeme očekávat, že budou pouze přejímat vize, programy a pojetí identity a politiky ze Západu, ale budou také chtít prosadit své vlastní představy, ovlivňovat směr, kudy se EU vydá, a chtějí spoluutvářet její kolektivní identitu.

Přínos recenzované publikace tkívá právě v tom, že prostřednictvím celé škály výzkumných a interpretačních přístupů ukazuje, jaké je pojetí kolektivní identity občanů nových členských zemí EU. Výsledky výzkumu potvrzují trend vyskytující se v zá-

padních zemích, že místo silné, ať už čistě národní nebo evropské, identity se mezi respondenty objevují identity slabé, proměnlivé a vzájemně se překrývající. Kolektivní identita má v dnešní době otevřený, pluralitní a fluidní charakter a tento trend bude pravděpodobně pokračovat. Většina lidí se tedy již neztotožňuje pouze s příslušníky svého národa, ale také svého regionu či Evropské unie (s. 180). V této souvislosti byl zmíněn princip subsidiarity, tedy identifikace s těmi, kteří jsou nám prostorově nejbližší, s lidmi z našeho města, kraje (s. 117), např. katalánská nebo slezská identita.

Výzkum na poli identit stále pokračuje, objevují se nové zajímavé tituly. Kromě již zmíněných můžeme uvést např. knihu *Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU* (H. D. Klingemann, D. Fuchs (eds.). Cheltenham: Edward Elgar Publishing 2011), která se zabývá zkoumáním evropské identity především z kvantitativních pozic, a publikaci *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity* (H. Srujsen (ed.). New York: Routledge 2006). Recenzovaná publikace může podnítit širší diskuzi, např. o významu evropské identity v souvislosti se snahami Turecka o vstup do EU. Také může dát impuls k dalšímu zkoumání kolektivních identit v evropském prostoru, kde panuje deficit ve výzkumu identit Bulharů a Rumunů, tedy občanů států, které vstoupily do EU v posledním rozšiřování v roce 2007.

Daniela Gawrecká

Miroslav Tížik: *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku. Zápasy o ideový charakter štátu a spoločnosti*

Bratislava, Sociologický ústav SAV 2011, 423 s.

V Miroslavu Tížikovi má slovenská sociologie náboženství nepřehlédnutelnou, rozhodně však nikoli bezproblémovou osobnost. Jeho první kniha *K sociológii novej reli-*

giozity (Bratislava: Univerzita Komenského 2006) vyvolala značně kritické reakce diskutované na stránkách časopisu *Etnologické rozpravy* (2007, 14 (1): 117–143), a zcela spokojen s ní nebyl ani níže podepsaný recenzent: propracovaná analýza soudobé slovenské religiozity byla totiž „doplněna“ jednak příliš aprioristickým, proticírkevním hodnocením a zadruhé nezvládnutým ambiciózním pokusem o vypracování jakési obecné teorie náboženství (2007, *SČ/CSR* 43 (4): 848–851). Neméně negativní ohlasy nepochybně vyvolá také druhá Tížikova kniha, v níž jsou prezentovány autorovy hodnotové postoje spojené s výraznou kritikou ostatních slovenských sociologů náboženství a religionistů za jejich údajné „nadbíhání církvím“ (zejm. s. 168–179) a nepřiměřeně ambiciózního zobecnění je dosahováno prostřednictvím (nezvládnuté) historické analýzy.

Tížik si položil zásadní otázku, „proč se náboženství (především v jeho katolické podobě) stalo tak viditelnou součástí charakteru slovenské společnosti“ (s. 12), na niž chce odpovědět prostřednictvím kombinace tří přístupů uplatněných ve stejném počtu částí knihy: (1) historickou analýzou situace a změn církevní religiozity v období 1918–1989, (2) popisem legislativního vývoje a politické rétoriky na Slovensku po roce 1989 a (3) sociologickou analýzou názorů veřejnosti na tento stav, respektive na jeho symbolická vyjádření. Překvapivě nejobsáhlejší je přitom první část knihy (107 stran oproti 99 a 85 stranám), právě ta je však rovněž nejproblematictější.

Ačkoli Tížik vstoupil na pole náboženských dějin, neprovedl v této oblasti žádný vlastní výzkum a omezil se na pouhé selektivní převyprávění již existujících syntéz, které navíc nezvolil nejšťastněji. Ani Mišovičova *Víra v dějinách zemi (K)oruny české*, ani Václavíkovo *Náboženství a moderní česká společnost* nejsou totiž historické práce a dočkaly se v tomto směru značné kritiky, nehledě k tomu, že slovenskými realitami se zabývají jen velice poskrovnu, zatímco od